

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14.10.2009, sp. zn. 31 Cdo 2707/2007, ECLI:CZ:NS:2009:31.CDO.2707.2007.1

Číslo: 81/2010

Právní věta: Ujednání o smluvní pokutě v obchodněprávních vztazích je možné posuzovat jako neplatný právní úkon pro rozpor s dobrými mravy podle § 39 obč. zák. pouze v případě, že by se dobrým mravům přičily okolnosti, za kterých byla smluvní pokuta sjednána, a to i případně ve spojení se skutečností, že byla sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta. Ujednání o smluvní pokutě není však možno v obchodněprávních vztazích považovat za neplatné podle § 39 obč. zák. pouze z důvodu nepřiměřenosti sjednané výše smluvní pokuty.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 14.10.2009

Spisová značka: 31 Cdo 2707/2007

Číslo rozhodnutí: 81

Číslo sešitu: 7-8

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Dobré mravy, Smluvní pokuta

Předpisy: § 300 obch. zák.

§ 301 obch. zák.

§ 39 obč. zák.

§ 544 obč. zák.

§ 545 obč. zák.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Městský soud v Brně rozsudkem ze dne 29. 4. 2003 [poté, co Krajský soud v Brně usnesením ze dne 29. 3. 2002 zrušil rozsudek soudu prvního stupně ze 8. 12. 1999 a věc mu vrátil k dalšímu řízení] uložil žalované, aby zaplatila žalobci a) částku 2609,85 Kč s 19% úrokem z prodlení z částky 2557 Kč od 14. 8. 1995 do zaplacení (výrok pod bodem I) a žalobkyni b) částku 2609,85 Kč s 19% úrokem z prodlení z částky 2557 Kč od 14. 8. 1995 do zaplacení (výrok pod bodem II), zamítl žalobu žalobců, aby bylo žalovanému uloženo zaplatit žalobci a) částku 71852 Kč s 19% úrokem z prodlení od 14. 8. 1995 do zaplacení a žalobkyni b) částku 71 852,- Kč s 19% úrokem z prodlení od 14. 8. 1995 do zaplacení (výrok pod bodem III), a rozhodl o náhradě nákladů řízení (výroky pod body IV a V). Žalobci žalobou uplatňovali nároky ze smlouvy o dílo ze dne 27. 6. 1995 č. 038, přičemž částky 71 852 Kč představují smluvní pokutu za prodlení s úhradou faktury č. 1020895 ze dne 3. 8. 1995.

K odvolání žalobců Krajský soud v Brně usnesením ze dne 24. 8. 2004 rozsudek soudu prvního stupně ve výrocích pod body III, IV a V zrušil a věc v tomto rozsahu se závazným právním názorem

vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

M ě s t s k ý s o u d v Brně poté rozsudkem ze dne 23. 6. 2005 zamítl žalobu, aby žalovaná zaplatila každému z žalobců částku 71 852 Kč s úroky z prodlení specifikovanými ve výroku rozsudku (výrok pod bodem I) a rozhodl o náhradě nákladů řízení (výroky pod body II, III a IV). Doplnujícím rozsudkem ze dne 7. 3. 2006 doplnil soud prvního stupně výše uvedený rozsudek o výrok pod bodem V, kterým zamítl žalobu na zaplacení smluvní pokuty ve výši 1 % za každý den prodlení z částky 5219,70 Kč za období od 25. 4. 2003 do zaplacení.

Soud prvního stupně po provedeném dokazování s odkazem na zrušovací usnesení odvolacího soudu, jímž byl vázán, dospěl k závěru, že ujednání o smluvní pokutě ve výši 1 % denně z dlužné částky (ve smlouvě o dílo č. 038 ze dne 27. 6. 1995 si účastníci podle zjištění soudu prvního stupně sjednali pro případ prodlení objednatele s úhradou faktury smluvní pokutu ve výši 1 % z „ceny fakturace“ za každý den prodlení) je v rozporu s dobrými mravy, nepoživá proto žádné, natož právní ochrany, a jelikož se tento právní úkon přičí dobrým mravům, je uvedené ujednání o smluvní pokutě absolutně neplatné. Dle názoru soudu prvního stupně taková smluvní pokuta odpovídá 365% úroku z prodlení, což je v rozporu se základními zásadami mravního řádu demokratické společnosti. Takový úrok z prodlení je naprosto nepřijatelný, ať již v obchodních nebo jiných vztazích. Na základě zjištěného skutkového stavu dospěl soud prvního stupně k závěru, že ve věci nebyly splněny ani předpoklady pro případné snížení sjednané smluvní pokuty dle ustanovení § 301 obch. zák. S ohledem na to soud prvního stupně žalobu v rozsahu sjednané smluvní pokuty včetně jejího příslušenství zamítl. V doplňujícím rozsudku rozhodl soud prvního stupně o zamítnutí žaloby v té části, v níž se žalobci domáhali zaplacení smluvní pokuty za období od 25. 4. 2003 do zaplacení z částky 5219,75 Kč s odůvodněním, že smluvní pokutu nelze přiznat do budoucna, neboť nebyla vyúčtována v konkrétní výši, dlužník nebyl vyzván k její úhradě, a tak nenastala její splatnost.

K odvolání žalobců K r a j s k ý s o u d v Brně rozsudkem ze dne 14. 12. 2006 potvrdil rozsudek soudu prvního stupně ve výroku pod bodem I (výrok pod bodem I); ve výrocích pod body II, III, IV, kterými bylo rozhodnuto o náhradě nákladů řízení, a ve výroku pod bodem V rozsudek soudu prvního stupně zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení (výrok pod bodem II).

Odvolací soud se ztotožnil se závěrem soudu prvního stupně, že ujednání o smluvní pokutě ve výši 1 % denně z dlužné částky není pouze v rozporu s dobrými mravy, ale nabylo intenzity přičení se dobrým mravům, a proto takovou smluvní pokutu považoval odvolací soud za neplatnou podle § 39 obč. zák. Odvolací soud přihlédl ke skutečnosti, že v době uzavření smlouvy o dílo činil zákonný úrok z prodlení cca 15 %, a sjednaná smluvní pokuta 1 % denně tak představovala více než 24 násobek zákonného úroku z prodlení. Odvolací soud dále podotkl, že sankce ve výši 365 % ročně je obecně sankcí likvidační a okolnosti případu nijak neodůvodňovaly sjednání smluvní pokuty ve výši 1 % denně. S odkazem na shora uvedené proto odvolací soud potvrdil rozsudek soudu prvního stupně ve výroku pod bodem I. Odvolací soud však zrušil rozsudek soudu prvního stupně ve výroku pod bodem V a v souvisejících výrocích o náhradě nákladů řízení pod body II a III, neboť v rozsahu, ve kterém soud prvního stupně zamítl žalobu co do smluvní pokuty ve výši 1 % za každý den prodlení ze zaplacené částky 5219,70 Kč za období od 25. 4. 2003 do zaplacení, zatížil řízení vadou uvedenou v § 229 odst. 3 o. s. ř., neboť v tomto rozsahu nesprávným postupem odňal žalobcům možnost jednat před soudem.

Rozsudek odvolacího soudu napadli žalobci v rozsahu jeho výroku pod bodem I a výroku pod bodem II v části týkající se výroku pod bodem V rozsudku soudu prvního stupně dovoláním, v němž uplatnili dovolací důvody podle § 241a odst. 2 a 3 o. s. ř. a namítali vady řízení podle § 242 odst. 3 o. s. ř. ve spojení s ustanovením § 229 odst. 2 písm. b) o. s. ř. Přípustnost dovolání opírají dovolatelé o § 237 odst. 1 písm. b) a c) o. s. ř., jelikož odvolací soud potvrdil rozsudek soudu prvního stupně, který rozhodl ve věci samé jinak než svým dřívějším rozsudkem proto, že byl vázán právním názorem

odvolacího soudu. Za otázku zásadního právního významu považují dovolatelé to, zda v případě smlouvy dvou obchodních subjektů, požaduje-li objednatel okamžité započítání s realizací objednávky a nezaplatí-li současně smlouvenou, přiměřenou zálohu, je či není sjednání smluvní pokuty ve výši 1 % za každý den prodlení s nezaplacením dluhu rozporné s dobrými mravy a pokud ano, pak jaké intenzity tento rozpor ve vztahu k otázce platnosti předmětného právního úkonu dosahuje.

Nesprávné právní posouzení věci odvolacím soudem shledávají dovolatelé v hodnocení smluvní pokuty ve výši 1 % denně z nezaplacené částky jako neplatného smluvního ustanovení z důvodu jeho rozporu s dobrými mravy. Dovolatelé jsou toho názoru, že odvolací soud tak rozhodl proto, že byl „omráčen“ absolutní výší částky, které za dobu řešení sporu smluvní pokuta dosáhla. Ta se pohybovala v době rozhodování soudu kolem 4000 % z nezaplacené ceny. Dle mínění dovolatelů je však nutné platnost nebo neplatnost ujednání o smluvní pokutě pro jeho přičtení se dobrým mravům posuzovat z pohledu okamžiku, kdy byla smlouva podepisována, nikoliv s odstupem deseti let, kdy se smluvní pokuta pro neplnění uzavřené smlouvy dlužníkem vyšplhala na tak závratnou sumu. Dovolatel namítá, že pokud by soud rozhodoval ve stejném případě o zaplacení smluvní pokuty za jednodenní prodlení, jistě by mu částka 51,14 Kč jako smluvní pokuta ve výši 1 % z nezaplacené částky nepřišla nepřiměřená. Z toho dovolatelé dovozují, že odvolací soud posuzoval jako nemravnou absolutní výši smluvní pokuty, která byla závislá jen a pouze na tom, kdy žalovaná svůj dluh zaplatí, a nikoliv výši smluvní pokuty tak, jak byla sjednána v okamžiku uzavření smlouvy. Odvolací soud se dále nezabýval asi okolnostmi, za kterých byla smluvní pokuta ve výši 1 % denně stanovena, ačkoliv dle judikatury Ústavního soudu je třeba pojem dobré mravy posuzovat vždy z hlediska konkrétního případu v daném čase a s ohledem na vzájemné jednání účastníků právního vztahu.

Vadu řízení spatřují dovolatelé v tom, že jimi původně formulovaný petit odpovídající jimi uplatněnému „nároku na smluvní pokutu ve výši 1 % z fakturované částky za prodlení objednatele s úhradou faktury za každý den prodlení“, a to i za situace, kdy existence faktury, výše fakturované částky, jakož i její splatnost, byly dávno prokázány, byl v pořádku a také vykonatelný. Jen díky nátlaku soudu učinili žalobci podání ze dne 11. 11. 2004. Žalobci trvají na tom, že požadují smluvní pokutu z dané částky za období od pevně stanoveného data do data dosud nekonkretizovatelného, tedy do zaplacení faktury.

Dovolatelé dále napadají tzv. zmatečnostní vadu řízení, která spočívá v tom, že soud prvního stupně rozhodl výrokem pod bodem V (rozsudek ze dne 7. 3. 2006) o tomtéž, o čem již rozhodl výrokem pod bodem I (rozsudek ze dne 23. 6. 2005). Odvolací soud tedy rozhodl pravomocně výrokem pod bodem II v části týkající se výroku rozsudku soudu prvního stupně pod bodem V o tomtéž, o čemž již rozhodl pravomocně výrokem pod bodem I. V tomto postupu odvolacího soudu spatřují dovolatelé zmatečnostní vadu řízení podle § 229 odst. 2 písm. b) o. s. ř.

Další vadu řízení, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, spatřují dovolatelé v postupu odvolacího soudu, který ve svém zrušovacím usnesení ze dne 24. 8. 2004 neodůvodněně předjímal, že smluvní pokuta ve výši 1 % denně z nezaplacené částky je minimálně v rozporu s dobrými mravy, eventuálně v rozporu s poctivým obchodním stykem. Za další vadu řízení označují dovolatelé i to, že odvolací soud se nijak nevypořádal s řadou odvolacích námitek dovolatelů, a proto považují toto rozhodnutí za projev nepřipustné libovůle soudů. Z těchto důvodů dovolatelé navrhli, aby napadený rozsudek i rozsudek soudu prvního stupně byly zrušeny a věc byla vrácena soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Žalovaná se k dovolání nevyjádřila.

N e j v y š š í s o u d zrušil rozhodnutí soudů obou stupňů a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Z odůvodnění:

Tříčlenný senát č. 23, který měl podle rozvrhu práce Nejvyššího soudu dovolání projednat a rozhodnout o něm, při úvaze o platnosti ujednání o smluvní pokutě dospěl k právnímu názoru odlišnému od toho, který byl vyjádřen v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 9. 7. 2008. Proto rozhodl o postoupení věci k rozhodnutí velkému senátu občanskoprávního a obchodního kolegia podle § 20 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Velký senát občanskoprávního a obchodního kolegia pak věc projednal a rozhodl o ní v souladu s ustanoveními § 19 a § 20 odst. 1 uvedeného zákona.

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) po zjištění, že dovolání bylo podáno včas oprávněnými osobami a obsahuje stanovené náležitosti, nejprve zkoumal, zda je dovolání přípustné.

Podle § 236 odst. 1 o. s. ř. lze dovoláním napadnout pravomocná rozhodnutí odvolacího soudu, pokud to zákon připouští.

Dovolání není přípustné v rozsahu, ve kterém směřuje proti výroku rozsudku odvolacího soudu pod bodem II v části, ve které odvolací soud zrušil rozsudek soudu prvního stupně ve výroku pod bodem V a věc mu v tomto rozsahu vrátil k dalšímu řízení.

Přípustnost dovolání proti tomuto výroku rozsudku odvolacího soudu nevyplývá z žádného ustanovení občanského soudního řádu, a to ani z ustanovení § 237 odst. 1 o. s. ř., neboť nejde o měnící výrok rozsudku odvolacího soudu ve smyslu tohoto ustanovení. Za této situace se tedy dovolací soud nezabýval ani namítanými vadami řízení vztahujícími se k tomuto výroku rozsudku odvolacího soudu, neboť k vadám řízení může soud přihlížet pouze v případě přípustného dovolání (§ 242 odst. 3 o. s. ř.).

Nejvyšší soud proto v této části dovolání žalobců podle ustanovení § 243b odst. 5 a ustanovení § 218 písm. c) o. s. ř. odmítl.

V rozsahu, ve kterém směřuje proti výroku rozsudku odvolacího soudu pod bodem I, je dovolání přípustné podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., jelikož rozsudek odvolacího soudu řeší právní otázku, která je dovolacím soudem rozhodována rozdílně, a tuto otázku řeší v rozporu s hmotným právem.

Dovolání je tedy v této části i důvodné.

Odvolací soud dospěl v napadeném rozhodnutí k závěru, že ujednání o smluvní pokutě ve výši 1 % z nezaplacené částky denně je absolutně neplatné podle § 39 obč. zák., jelikož se přičí dobrým mravům. Odvolací soud přitom již v usnesení ze dne 8. 12. 1999 dovedl, že účastníci uzavřeli platnou smlouvu o dílo podle obchodního zákoníku a z odkazů na ustanovení § 369 odst. 2 obch. zák. vyplývá, že z tohoto závěru (který dovoláním zpochybněn nebyl) vychází i nadále.

Smluvní pokuta v obchodních závazkových vztazích je upravena jak ustanoveními občanského zákoníku obsaženými v § 544 a § 545, tak i některými ustanoveními o smluvní pokutě obsaženými v § 300-302 obch. zák.

Na rozdíl od úpravy smluvní pokuty v občanskoprávních vztazích zakotvuje obchodní zákoník v ustanovení § 301 moderační oprávnění soudu. Ustanovení § 301 obch. zák. je třeba mít za speciální k § 39 obč. zák. v tom smyslu, že míří na takové skutkové případy, kdy si strany obchodního vztahu sjednají nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu. Zatímco tedy podle úpravy smluvní pokuty v občanskoprávních vztazích je třeba nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu poměřovat s ustanovením § 39 obč. zák., a je tedy třeba posuzovat, zda tento právní úkon není neplatný, neboť se přičí dobrým

mravům, ujednání o smluvní pokutě v obchodněprávních vztazích je možné posuzovat jako neplatný právní úkon pro rozpor s dobrými mravy podle § 39 obč. zák. pouze v případě, že by se dobrým mravům přičily okolnosti, za kterých byla smluvní pokuta sjednána, a to i případně ve spojení se skutečností, že byla sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta.

Ujednání o smluvní pokutě není však možno v obchodněprávních vztazích považovat za neplatné podle § 39 obč. zák. pouze z důvodu nepřiměřenosti sjednané výše smluvní pokuty, jak dovodil odvolací soud. Takovou situaci totiž řeší ustanovení § 301 obch. zák., upravující moderační oprávnění soudu. Podle tohoto ustanovení může soud v obchodněprávních vztazích nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu snížit s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, a to až do výše škody vzniklé do doby soudního rozhodnutí porušením smluvní povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta.

Smluvní pokuta sjednaná v nepřiměřené výši je zpravidla v rozporu s dobrými mravy. V obchodních závazkových vztazích se ustanovení o smluvní pokutě upravená v § 300 až 302 od 1. 1. 2001 v důsledku novelizace ustanovení § 262 odst. 4 obch. zák. vztahují pouze na situace, kdy závazným je podnikatel, tedy profesionál, který si musí být vědom hospodářského rizika v případě sjednání smluvní pokuty. Proto jsou na něho z hlediska odpovědnosti kladeny přísnější podmínky než na nepodnikatele. Z tohoto důvodu zákon upřednostňuje v kogentní úpravě § 301 obch. zák. zachování platnosti právního úkonu i v případě nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty a zakládá pouze možnost moderace. Nenastanou-li jiné okolnosti, nelze v souvislosti s nepřiměřenou výší smluvní pokuty aplikovat ustanovení § 39 obč. zák.

Jestliže tedy odvolací soud v daném případě posoudil ujednání o smluvní pokutě jako absolutně neplatné pro přičení se dobrým mravům podle § 39 obč. zák., přičemž jediným důvodem pro posouzení smluvní pokuty jakožto neplatné byla její nepřiměřená výše, rozhodl v rozporu s hmotným právem, jelikož na zjištěný skutkový stav aplikoval nesprávnou právní úpravu.

Nejvyšší soud pro úplnost dodává, že rozhodnutí soudu o použití moderačního práva ve smyslu § 301 obch. zák., zda a kdy nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu snížit, je výsledkem určitého procesu rozhodování.

Soud nejprve řeší otázku, zda byla sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta.

Pro toto posouzení zákon žádná kritéria nestanoví; závěr o tom, zda je sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta, je tedy věcí volného uvážení soudu. Posouzení otázky (ne)přiměřenosti smluvní pokuty závisí na okolnostech konkrétního případu, zejména na důvodech, které ke sjednání posuzované výše smluvní pokuty vedly, a na okolnostech, které je provázely. Není rovněž vyloučeno, aby soud již při posuzování této otázky přihlédl k významu a hodnotě zajišťované povinnosti, zákon mu to však neukládá.

Bude-li výsledkem rozhodování soudu jeho závěr, že svého moderačního práva využije, neboť byla sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta, nastupuje etapa jeho rozhodování, kdy posuzuje, v jakém rozsahu nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu sníží. Teprve v této fázi rozhodování je soud ze zákona povinen přihlédnout k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, přičemž možnost soudu snížit smluvní pokutu není neomezená - věřitel má vždy právo na smluvní pokutu alespoň ve výši vzniklé škody.

Rozsudek odvolacího soudu ve výroku pod bodem I tedy není z hlediska uplatněného dovolacího důvodu podle § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř. správný. Nejvyšší soud proto rozsudek odvolacího soudu v tomto rozsahu podle § 243b odst. 2, věty za středníkem, o. s. ř. zrušil, aniž se již za této situace musel zabývat namítanými vadami řízení. Protože důvody, pro které byl zrušen rozsudek odvolacího

soudu, platí i na rozsudek soudu prvního stupně, Nejvyšší soud podle § 243b odst. 2 o. s. ř. zrušil i rozsudek soudu prvního stupně ve výroku pod bodem I a věc mu vrátil k dalšímu řízení.